

TIEN JAAR PRAKTIJKGERICHT ONDERZOEK OP BASISSCHOLEN WAT HEEFT DAT OPGELEVERD?

Tien jaar geleden startten zeventien vierdejaars-studenten van Hogeschool KPZ met praktijkgericht onderzoek op hun academische opleidingsschool. Anno 2021 doen alle studenten in hun afstudeerjaar onderzoek op hun opleidingsschool. In dit artikel blikken we terug en kijken we vooruit. We bespreken de ontwikkelingen van praktijkgericht onderzoek in het onderwijs, gaan in op het belang van praktijkgericht onderzoek voor studenten, leerlingen, scholen en hogescholen.

HISTORIE: SCHOOLONTWIKKELINGSVERSLAG ALS VOORLOPER VAN DE BACHERLORTHESIS

In het hbo worden vanaf 2002 lectoren aangesteld om samen met de praktijk, onderzoek vorm te geven, innovaties in de beroepspraktijk te stimuleren en onderwijs i.r.t. onderzoek te stimuleren en verzorgen. Ook Hogeschool KPZ maakt in 2004 als lid van 'de federatie van zelfstandige pabo's Interactum' kennis met het lectoraat Kantelende Kennis. Een van de betrokkenen, Bob Koster wordt de 'huislector' van KPZ en richt zich samen met een

aantal katholieke basisscholen op innovaties door onderzoek in de beroepspraktijk. In 2006 wordt het aantal scholen uitgebreid, in totaal doen dan zeven scholen mee. Nieuw is de vorm van een leerkring, een groep professionals (vanuit het hbo, werkveld of met domein specifieke expertise), die vanuit een gemeenschappelijke gedrevenheid kennis verzamelen, verwerken en gebruiken om een vraagstuk aan te pakken. Scholen worden steeds enthousiaster over het doen van onderzoek en ook studenten worden betrokken bij de activiteiten van de leerkring. Vierdejaarsstudenten die tijdens hun werkplekopleiding (wpo) stagelopen op scholen die betrokken zijn bij onderzoek, komen een dag extra naar de school om samen met het team onderzoek te doen naar een schoolontwikkelingsvraag (dit type stage wordt wpo+ genoemd). In 2007 schrijft Anneloes Kiezebrink, student op Kbs St. Cyriacus, in *Veerkracht* over de schoolontwikkelingsvraag met het thema hoekenwerk. Er wordt een onderzoeksgroep ingericht met de coach van Cyriacus, een begeleider van Hogeschool KPZ en enkele

Ontwikkelen van onderzoekend vermogen

In 2010 wordt praktijkgericht onderzoek als kerntaak van het hbo benoemd. Enerzijds gebaseerd op de vastgestelde eisen voor bacheloropleidingen anderzijds vanuit de veronderstelling dat het stimuleren van 'onderzoek vermogen', de basis legt voor een leven lang leren. Daan Andriessen (2014), lector methodologie van praktijkgericht onderzoek aan hogeschool Utrecht, definieert praktijkgericht onderzoek als 'onderzoek waarvan de vraagstelling wordt ingegeven door de beroepspraktijk en waarvan de opgedane kennis direct bij kan dragen aan die beroepspraktijk' (p. 14). Onderzoeken is volgens hem 'het methodisch beantwoorden van vragen dat leidt tot relevante kennis' (p. 34). Andriessen is van mening dat in onze moderne samenleving het cruciaal is 'dat hbo-bachelors over een onderzoekend vermogen beschikken dat leidt tot reflectie, tot evidence-based practice en tot innovatie' (p. 38). Binnen onderzoekend vermogen worden drie aspecten, of niveaus, onderscheiden (p. 39):

- **een onderzoekende houding:** kritisch zijn, willen begrijpen, willen bereiken, willen delen, willen vernieuwen, willen weten.
- **onderzoek gebruiken:** kennis uit onderzoek van anderen toepassen
- **onderzoek doen:** zelf een onderzoek opzetten en uitvoeren

teamleden. Anneloes schrijft naast een stageverslag, zoals alle vierdejaars, ook een schoolontwikkelingsverslag, dit is de voorloper van de bachelorthesis.

ONTWERPGERICHT ONDERZOEK

In 2007 krijgt KPZ een eigen lector, Ietje Pauw. In 2008-2009 verkent zij samen met Wenckje Jongstra, lid van het Kenniscentrum, of studenten op wpo+ scholen een specifieke vorm van praktijkgericht onderzoek kunnen uitvoeren, namelijk ontwerpgericht onderzoek. Dit type onderzoek past heel goed bij het werken vanuit een schoolontwikkelingsvraag. Bij ontwerpgericht onderzoek staat het ontwikkelen van praktijkkennis, een innovatieve oplossing, en het versterken van de kwaliteit van het beredeneerd handelen van de professional (handelingskennis) centraal. In 2009 wordt een subsidieaanvraag voor opleidingsscholen aangevraagd door twee schoolbesturen, Catent en SCOS. De twee wpo+ scholen binnen deze twee besturen krijgen dan het predicaat academische opleidingsscholen. In het studiejaar 2010-2011 wordt gestart met een meesterproef op academische opleidingsscholen, waarin studenten aan de hand van het boek *Praktijkgericht onderzoek in de school* van Van der Donk en Van Lanen (2009) de onderzoekscyclus doorlopen. Vanuit een praktijkprobleem stellen zij een schoolontwikkelingsvraag op, verzamelen theoretische en praktische gegevens om een ontwerp maken, uit te voeren en te evalueren. Deze meesterproef krijgt het jaar daarop de naam 'thesis'. In 2011-2012 doen zeventien studenten ontwerpgericht onderzoek op evenzoveel academische opleidingsscholen. Om het onderzoek van de studenten op academische opleidingsscholen extra te belichten, wordt tijdens de diploma-uitreiking in 2012 voor het eerst de onderzoeksprijs uitgereikt. In dat studiejaar ontwikkelt het Kenniscentrum van Hogeschool KPZ ook een driejarige cursus voor onderzoekscoördinatoren op academische opleidingsscholen. De cursus is bedoeld voor de begeleiders van vierdejaarsstudenten. Ze leren in de cursus hoe ze de student kunnen begeleiden en hun team kunnen betrekken bij het onderzoek naar de schoolontwikkelingsvraag. In 2014 ontvangt de eerste groep van zes onderzoekscoördinatoren hun certificaat. Om meer inhoud te geven aan de kernopdracht van het hbo om het onderzoekend vermogen van studenten te stimuleren, wordt in 2013 besloten dat alle vierdejaars een thesis gaan schrijven.

Jaar	Taal/Lezen	Rekenen	Pedagogiek	Wereld-oriëntatie	Handschrift-ontwikkeling
2013	7	2			3
2014	9	5		1	
2015	6	2			
2016	13	6	5		1
2017	9	2	8	3	5
2018	7	4	5	3	4
2019*		3	2	2	
2020	2	2	12	3	1
Totaal	53	26	32	12	14

* In 2019 zijn duidelijk minder theses geplaatst i.v.m. nieuwe regelgeving rond de AVG

Tabel 1: Bachelorthesis gepubliceerde op de HBO-kennisbank op vakgebied

Bij de start van de thesis was het rapport van de commissie Meijerink toonaangevend en vroegen we studenten om te kiezen voor een praktijkprobleem binnen taal of rekenen. Al snel merkten we dat er zowel bij studenten als scholen behoefte was de thematiek te verruimen.

Hierdoor gingen we experimenteren met thema's uit wereldoriëntatie en pedagogiek. Inmiddels zijn alle thema's in principe geschikt, mits ze in voldoende mate aansluiten bij de schoolontwikkelvraag van de praktijk.

Hierdoor zien we een brede variëteit aan thema's voorbijkomen van het Inzetten van Minecraft bij rekenen tot het stellen van goede vragen in de wo-les en van het vergroten van woordenschat bij anderstalige kleuters tot het verkennen van mogelijkheden tot filosoferen met kleuters.

Om het delen van opbrengsten van praktijkgericht te versterken, bestaat vanaf 2013 de mogelijkheid om rapportages van praktijkgericht onderzoek te etaleren op de HBO Kennisbank (<https://hbo-kennisbank.nl>). De HBO Kennisbank stelt zich tot doel de impact van praktijkgericht onderzoek te vergroten door verschillende elementen van praktijkgericht onderzoek zichtbaar en vindbaar te maken. In tabel 1 zijn de thema's weergegeven van bachelorthesis die gepubliceerd zijn door KPZ-studenten op de HBO Kennisbank.

ONTWIKKELEN EN VERNIEUWEN

Vanaf de start van de bachelorthesis, zoals hierboven beschreven, zijn we continu bezig geweest om het onderwijsaanbod te verbeteren. We stellen de inhoud van colleges bij en zoeken voortdurend naar betere begeleidingsvormen. Door te luisteren naar studenten en collega's in het werkveld leren we de behoeftes, kansen en valkuilen beter leren kennen. Aanvankelijk startten we op Hogeschool

KPZ met plenaire hoorcolleges voor de bachelorthesis en hadden we inhoudelijke experts beschikbaar als individuele begeleider. Inmiddels werken we met online-instructievideo's en onderzoeksbegeleiding in tutorgroepen waar studenten en docenten van en met elkaar leren. De ontwikkeling naar het werken in tutorgroepen is begonnen vanuit de behoefte het collectief leren te versterken, passend bij de visie van Hogeschool KPZ om dialogisch onderwijs vorm te geven. In studiejaar 2016-2017 startte de eerste pilotgroep, waarna in het jaar erna een uitbreiding plaatsvond. Na evaluatie en bijstelling, is deze vorm in het studiejaar 2018-2019 breed ingevoerd.

We zijn tevreden over de mogelijkheden die het biedt om studenten op deze manier te begeleiden, maar ervaren ook nog knelpunten zoals de grote verschillen tussen studenten qua tempo, de verschillende behoeftes qua ondersteuning en de verschillen in begeleiding van docenten. Daarnaast duurt de '(op)startfase' van studenten soms lang, doordat zij in hun wpo eerst gefocust zijn op het reilen en zeilen in hun klas. Hierdoor oriënteren ze zich lang en starten ze relatief laat met het verzamelen van gegevens, wat later in het studiejaar leidt tot spanningen, een inhaalslag of studieovertraging.

Daarnaast is met ingang van het studiejaar 2020-2021 het gehele afstudeerprogramma herzien. Er zijn ook aanpassingen gedaan in de opdracht van het praktijkgericht onderzoek om de haalbaarheid voor de student te verhogen. Hiermee willen we de mogelijkheden tot creativiteit en innovatie bij het ontwerpen versterken en meer aandacht geven aan het implementatieproces, wat de kans op een duurzame innovatie vergroot. Het praktijkgericht onderzoek in het afstudeerjaar krijgt nu vorm in twee toetsopdrachten (A en B). Opdracht A is een schriftelijke rapportage van het vooronderzoek (literatuur en contextonderzoek), de bachelorthesis. Opdracht B is een mondelinge presentatie van het innovatieve ontwerp en het implementatieproces die de student houdt voor zijn team op de werkplek.

TOEKOMST: ONDERZOEKEND VERMOGEN VERSTERKEN EN DOORWERKING VERGROTEN

Vanuit de visie op onderwijs van Hogeschool KPZ zoals beschreven in het onderwijskader (Hogeschool KPZ, 2020), willen we in de toekomst het onderzoekend vermogen van studenten verder blijven stimuleren in samenwerking met de praktijk. Dat betekent voor studenten: reflectief zijn, nadenken over wat je doet en daarnaar handelen. Veel hbo-opleidingen worstelen bij het vormgeven van praktijkgericht onderzoek met de spanning tussen praktische relevantie en methodische grondigheid (zie ook artikel Lidewij van Katwijk in deze uitgave). Schilder, Munneke en Andriessen

De kracht van praktijkgericht onderzoek

Bij alle ontwikkelingen en vernieuwingen die in gang zijn gezet de afgelopen jaren, hebben we steeds de doelen van praktijkgericht onderzoek op het netvlies gehad. Een belangrijk vertrekpunt hierbij is de manier waarop onderzoek, onderwijs én praktijk elkaar beïnvloeden. Deze unieke kracht van praktijkgericht onderzoek in het hbo is te beschrijven aan de hand van een drieslag (Vereniging Hogescholen, 2018):

1. **Kennisdoel:** het ontwikkelen van nieuwe kennis voor de praktijk. In praktijkgericht onderzoek worden allerlei soorten kennis gecombineerd; zowel wetenschappelijke kennis als kennis, ervaring en kunde van praktijkprofessionals. Zo kan een afstudeeronderzoek gaan over hoe een NAO-robot ingezet kan worden om rekenplezier te stimuleren.
2. **Professionaliseringsdoel:** persoonlijke ontwikkeling van de (aanstaande) leraar om kennis en vaardigheden te leren en bij te dragen aan het versterken van de persoonlijke en professionele identiteit. Daarbij zijn betrokkenen niet alleen bezig met kennisontwikkeling, maar vooral met het direct verbeteren van hun eigen kennis, vaardigheden én zicht op de praktijk. Vaak doen zij al tijdens het onderzoek, interventies om de praktijk te verbeteren. Ofwel het uitvoeren van een onderzoek kan in heel veel gevallen zelf dienen als een krachtig middel om zowel tot eigen ontwikkeling als tot verbetering van de praktijk te komen.
3. **Veranderdoel:** organisatieontwikkeling, inzichten om meer te weten over hoe (een deel van) de organisatie (team, school, klas, groep) functioneert en verbeterd kan worden;

Tot slot richt praktijkgericht onderzoek zich ook op het verbeteren van het systeem of de omgeving. Het gaat dus niet alleen om het ontwerpen van een kwaliteitskaart om kindgesprekken met jonge kinderen te voeren, maar vooral om wat er nodig is in de school om die kwaliteiten ook tot werkelijkheid te maken.

(2019) constateren dat bij de ontwikkeling van de bachelorthesis in het hbo, vooral beoordeeld wordt op basis van methodische grondigheid en dat de praktische relevantie een ondergeschikte rol speelt. Dit zien we terug in de praktijk waarin het proces van het afbakenen van een praktijkprobleem en de probleemanalyse soms moeizaam verloopt. Een student kan bijvoorbeeld de opdracht krijgen om met het thema 'versterken van eigenaarschap van leerlingen' aan de slag te gaan. Hierbij is de ontwikkelrichting wel duidelijk, de school wil graag dat leerlingen leren zelf doelen stellen of leren reflecteren op een aspect van de eigen ontwikkeling, maar wat echt het onderlinge probleem is en welke onderzoeksvraag centraal moet staan, blijft vaak onduidelijk. In de eerste fase is het van belang samen goed te analyseren wat de kwestie (probleem of kans) precies is. Dat vergroot de kans dat er een duurzame oplossing gevonden wordt die echt aansluit bij het ervaren praktijkprobleem. In de toekomst willen we verder verkennen wat nodig is om (aankomend) leraren meer te ondersteunen om verdieping aan te brengen in de probleemstelling en onderzoeksvragen.

Daarnaast laten recente ontwikkelingen zien dat er steeds meer mogelijkheden zijn om middels een beroepsproduct het onderzoekend vermogen van de professional te verdiepen (p. 65). Dat vraagt samenspraak tussen opleiding en de beroepspraktijk

om een duidelijke visie te ontwikkelen op de beroepsbekwame student, op de rol van onderzoekend vermogen daarbij en op het beoordelen van beroepsproducten (Andriessen, Sluijsmans, Snel, & Jacobs, 2017). Dit zal ervoor zorgen dat naast onderzoeksvaardigheden en kennis ook andere professionele competenties, zoals samenwerken, deel uitmaken van het afstudeertraject. Het curriculum zal hierop moeten worden afgestemd, zodat studenten worden voorbereid op het schakelen tussen de praktijk en onderzoek in authentieke beroepssituaties.

Als we het eerste doel van praktijkgericht onderzoek, namelijk het ontwikkelen van nieuwe kennis voor de praktijk willen versterken, zullen we de doorwerking van het praktijkgericht onderzoek moeten vergroten (PO-Raad, VO-Raad, MBO Raad, VH, & VNSU, 2019). In andere woorden: bij het doen van onderzoek voortdurend het leer- en ontwikkelproces van leerlingen op ons vizier houden en scherp zijn op de kwaliteitsverbetering die het onderzoek moet opleveren in de praktijk. Dit vraagt iets van de hogeschool, iets van de praktijk en natuurlijk de samenwerking tussen beiden. In het voorafgaande zijn al een aantal ontwikkelrichtingen genoemd in relatie tot die doorwerking. Daarnaast zijn er aanvullend drie aspecten de moeite van het noemen waard die de doorwerking kunnen vergroten.

Ten eerste kan het verder uitbouwen van de samenwerking met besturen en partnerschappen de invloed op kwaliteitsimpulsen versterken. Wij denken dat de basis en de motivatie om dit te doen er zeker is, maar dat we vaak nog zoekende zijn naar de juiste vorm om elkaar makkelijk te vinden.

Ten tweede zal het bevorderen van collectief leren en het delen van opbrengsten, de doorwerking versterken. Een thesis wordt vaak wel in de school gedeeld, gepubliceerd op de HBO Kennisbank en

een enkele keer gepubliceerd in een vaktijdschrift, maar onderzoeksresultaten hebben ook vaak de vorm van 'producten', mooie 'ontwerpen', prototypes en praktische oplossingen. Wanneer we wegen vinden om deze kennis meer met elkaar te delen en samen te leren kan de doorwerking worden vergroot.

Ten derde zal een fysieke kennisinfrastructuur op bestuursniveau en tussen besturen deze mogelijkheden tot samenwerking, collectief leren en delen versterken. Investeren in plekken waar onderzoeksactiviteiten met partners kunnen plaatsvinden, in combinatie met onderwijs, lijken daarvoor een geschikte vorm. Denk hierbij aan expertisecentra of een loket waar zowel professionals uit de praktijk als professionals van de hogeschool op een laagdrempelige manier in contact kunnen treden om kennis en expertise uit te wisselen. Op veel scholen is sprake van een leergroep waarin stagiaires uit verschillende groepen en zelfs van verschillende opleidingen participeren. Ook zijn er voorbeelden waarbij professionals van de

kinderopvang en de basisschool samenwerken aan een schoolontwikkelingsvraag: hoe ziet de overdracht van kinderen van de peuterschool naar de basisschool eruit?

Het komende jaar zullen we starten met een pilot van onderzoeksscholen, waar we eveneens een kennisnetwerk gaan vormen met experts. Ten slotte zullen we ook de verbinding leggen met de programmalijnen van het Kennis- en Innovatiecentrum van Hogeschool KPZ, zoals taalstimulering, narratieve professionele identiteit en interprofessionele samenwerking, waardoor de doorwerking van kennis wordt vergroot.

Praktijkgericht onderzoek doe je nooit alleen, alleen samen leidt onderzoek tot de duurzame verbetering van de praktijk.

PRAKTIJKVOORBEELD

Regina Frederiks, onderzoekscoördinator Dalton Kindcentrum de Markesteen

Eén van de kernwaarden van de Markesteen is: onderzoekend. Dit staat wat ons betreft voor ondernemend, innovatief en toekomstgericht. Het is in het belang van het onderwijs aan onze kinderen, dat leraren goed worden opgeleid en goed opgeleid blijven. De school ziet het mede opleiden van aanstaande collega's dan ook als een verantwoordelijkheid. Daartoe werken we samen met Hogeschool KPZ in Zwolle en leiden we samen leraren op. De Markesteen wil graag een lerende organisatie zijn in woord en daad. Toen KPZ tien jaar geleden startte met de pilot academische opleidingsschool, was het team dan ook meteen gemotiveerd om deel te nemen. Voor ons levert het zijn van een academische opleidingsschool een win-win situatie op. Wij leiden aanstaande leraren op en betrekken wij hen bij onze schoolontwikkeling. Door onderzoek deel uit te laten van onze schoolontwikkeling, maken wij gebruik van de inbreng van de student die het team meeneemt in het proces van het onderzoek, waardoor de leraren zich verder professionaliseren, zowel individueel als op teamniveau. Voor de student is de mogelijkheid om op schoolniveau onderzoek te doen een zeer rijke en leerzame ervaring, waarbij het meenemen van het team van grote meerwaarde is. In de periode van tien jaar, waarin het doen van praktijkgericht onderzoek deel uitmaakt van onze schoolontwikkeling en professionalisering van de leraren, wordt dit door de Markesteen nog steeds als zeer waardevol ervaren. Het thema van het onderzoek wordt in gezamenlijk overleg vastgesteld en het verbetertraject levert de school ook daadwerkelijk iets op. Zo hebben wij ons de eerste jaren gericht op het verbeteren van het begrijpend leesonderwijs, zowel in de boven- als in de onderbouw. Het thema 'het lezen van complexe teksten' en het ontwerp dat daaruit naar voren is gekomen, wordt nog dagelijks ingezet. Het onderzoek van dat

jaar heeft ook de onderzoeksprijs gewonnen. Het was een prachtig onderzoek! Binnen de huidige cyclus van drie jaar is gekozen voor het thema zelfregulerend leren, met het accent op zelfregulatie bij het zelfstandig werken door de leerlingen. Dit traject is gekozen naar aanleiding van de Daltonvisitatie. Als een van de ontwikkelpunten kwam naar voren dat de leerlingen nog onvoldoende eigenaar zijn van hun eigen leerproces tijdens het zelfstandig werken. Een prachtige kans om hier onderzoek naar te doen en daaraan een verbetertraject te koppelen.

Wat mijn eigen rol betreft; van nature heb ik een onderzoekende houding. Ik vind het belangrijk om verandertrajecten goed te onderbouwen en dat deze trajecten op basis van literatuurstudie en nieuwe inzichten en kennis worden ingezet. Toen ik werd gevraagd om de rol van onderzoekscoördinator binnen de Markesteen op mij te nemen, heb ik ook geen moment gearzeld en er ook geen moment spijt van gehad. Ik begeleid de studenten nog steeds met veel plezier en leer daar ook elk jaar weer van. Ik blijf op de hoogte van nieuwe ontwikkelingen en inzichten als het gaat om het doen van onderzoek. Daarbij is de samenwerking met KPZ heel prettig. Na de opleiding van drie jaar volg ik nog steeds de contactmiddagen. De nieuwe inzichten die ik daar opdoe, neem ik weer mee naar onze eigen onderwijspraktijk.

LITERATUUR

- Andriessen, D., (2014). *Praktisch relevant én methodisch grondig? Dimensies van onderzoek in het HBO*. Utrecht: Hogeschool Utrecht.
- PO-Raad, VO-Raad, MBO Raad, VH, & VNSU. (2019). *Slimme verbindingen: Naar een sterke kennisinfrastructuur voor het onderwijs*. Opgehaald van: <https://www.nro.nl/sites/nro/files/migrate/Kennisinfrastructuur-rapport-Slimme-Verbindingen-Digitaal.pdf>
- Schilder, P., Munneke, L. & Andriessen, D. (2019). Maak afstudeeronderzoek relevant voor opleiding én praktijk. Andere kijk op het beoordelen van afstudeerwerk. *Thema Hoger Onderwijs*, 3(19), 64-69.
- Vereniging Hogescholen. (2018). *Meer waarde met hbo. Doorwerking praktijkgericht onderzoek van het hoger beroepsonderwijs*. Den Haag: Vereniging Hogescholen.

OVER DE AUTEURS

Michelle Gemmink is hogeschooldocent Onderwijspedagogiek, lid van het Kennis- en Innovatiecentrum Hogeschool KPZ en promovendus aan de Rijksuniversiteit Groningen

Immy Voet is hogeschooldocent Natuur & Techniek en lid Faseteam Profilerend Hogeschool KPZ

Regina Frederiks, intern begeleider en onderzoekscoördinator Dalton Kindcentrum de Markesteen, Zwolle

Ietje Pauw is lector Narratieve Professionele Identiteit Hogeschool KPZ

Regina Frederiks met student Renee van Rijswijk.